

PAUL VEYNE

Homoszexualitás az ókori Rómában*

A pogány ókor vége felé az aszketikus és misztikus filozófus, Plótinosz hangot adott ama kívánságának, hogy az igazi gondolkodóknak „meg kell vetniük a fiúk és nők szépségét.”¹ A férfiaknak a fiúk és nők iránti szerelme az antik irodalomban számtalanszor van összekapcsolva: a kettőt egyformán kezelték, s amit az egyikről gondoltak, ugyanúgy állt a másikra is. Helytelen olyasmit állítani, hogy az ókoriak elnézőek lettek volna a homoszexualitással szemben. Valójában nem kezelték azt különálló problémaként; elfogadták vagy elítélték a szerelmi szenvedélyt, melynek jogosultságát kétségbe vonták, csakúgy, mint az erkölcsi 'lazaságot'.

Ha bírálták a homoszexualitást, azt úgy tették, ahogy a szerelemmel, a kurtizánokkal vagy a házasságon kívüli viszonyokkal kapcsolatban – legalábbis ami a homoszexualitás aktív formáját illeti. Három különböző, a mieinktől sokban eltérő mércéjük volt: szembeállították a szabad szerelmet a kizárólagos házassággal, a szexuális aktivitást a szexuális passzivitással, illetve a szabadságot a rabszolgasággal. Egy rabszolga elcsábítása jelentéktelen ügy volt csupán, s még a szigorú moralisták sem foglalkoztak ilyen csekélységgel²; viszont egy római polgár számára dicstelen cselekedet volt a másik gyönyörének passzív tárgyává lenni.

Apuleius természetellenesnek nevez bizonyos visszataszító szokásokat, melyeket elnéztek a férfiaknak.³ A férfiakra homoszexualitásuk miatt csak akkor tekint így, ha az aktusba beszüremkedik a szolgaság és a túlzó mesterkélttség. Ha az ókorban valamit természetellenesnek neveztek, azzal nem azt mondták, hogy az szégyenletes, hanem hogy nem egyezik a társadalom szabályaival, vagy, hogy elferdült és mesterkélte. A természetesség fogalmához hozzátartozott a társadalom vagy egy bizonyos ökológiai eszmény, amely az embereket az önuralom és az önállóság felé vezeti. Be kellett érni a természetesség meglehetősen szerény követelményeivel. Így hát kétféleképpen fordultak a homoszexualitáshoz: az elnéző többség normálisnak vélte, míg a moralisták néha mesterkéltnek érezték, csakúgy mint a szerelem minden más gyönyörét.

Artemidórosz⁴ az elnéző többség reprezentánsaként beszél „a normális viselkedésnek megfelelő viszonyokról”, ti. hogy férj a feleségével, a szeretőjével, vagy „egy rabszolgával

* A fordítás alapjául az eredetileg francia nyelven íródott szöveg angol változata szolgált, amely *Homosexuality in ancient Rome* címen jelent meg a *Western Sexuality: Practice and Precept in Past and Present Times*. (Szerk.: Ph. Ariès és A. Béjin. London, Blackwell, 1986.) című tanulmánygyűjteményben (26-35).

¹Plótinosz: *Enneades*. II, 9, 17.

²Bár vö. Musonius, XII, 6-7; vö. még Quintilianus V, 11, 34.

³Apuleius: *Metamorphoses*. VIII, 29.

⁴*Oneirocritica*, pp. 88-9.

vagy rabszolgánövel" háljon; de „hagyni, hogy valakit a saját rabszolgája hágjon meg, nem helyes. Ez nemi erőszaknak minősül és oda vezet, hogy az illetőt lenézi rabszolgája.” Abnormálisak a vérfertőző kapcsolatok. A természetellenes kapcsolatok közé soroltatik a bestialitás, a nekrofilia és az isteni személyekkel való közösülés.

A politikai gondolkodók szigorú erkölcsről tanúskodó végkövetkeztetésekre jutottak, mivel úgy gondolták, hogy a szerelem vagy a vágy minden formája, legyen az homoszexuális vagy bármilyen más irányú, ellenőrizhetetlen és csupán elpuhulttá teszi a katonákat. Eszményképük a gyönyör minden fajtájának legyőzése volt.⁵ Platón felvázolta egy utópikus város törvényeit, ahonnan száműzte a paiderasztia⁶: azt tartotta róla, hogy természetellenes, mivel szerinte az állatok sohasem közösültek saját nembeli egyedekkel. Munkáit újraolvasva⁶ azonban azt látjuk, hogy a paiderasztia nem annyira természetellenes, mint inkább a természet által ránk rótt feladat meghaladása. A szodómia kiváltképp erkölcstelen és természetellenes gyakorlat. Platón szembehelyezkedik a szerelem elbágyasztó és felzaklató hatásával, a természetesség számára mindössze kiegészítő tényező. Nem szándéka visszavezetni a szenvedélyt a szigorúan természetes viselkedési formákhoz úgy, hogy csak a nők iránti szerelmet hagyja jóvá, hanem teljes egészében el akarja nyomni, s csak annyi szexuális tevékenységnek enged utat, amennyi a szaporodáshoz szükséges. Úgy tűnik, meg sem fordult a fejében, hogy valaki esetleg szerelmes is lehet egy nőbe! Hasonló logika mentén kijelenthetné, hogy a gasztronómia elpuhultságot okoz: a természet, mondhatná, megmutatja számunkra az állatok példáján keresztül, hogy azért eszünk, hogy éljünk, és nem azért élünk, hogy együnk. Ami természetellenes a paiderasztiaiban, az nem is annyira a partner nemének rossz megválasztása, mint inkább a belőle származó összetett élvezet. Platón nem főbűnként tekint rá, inkább nem helyénvaló cselekedetként értékeli – az 'irányultságai' miatt. Tiltott dolog, de ugyanazért, amiért tiltottnak minősül az a nő is, aki nem a feleségünk.

Nem elegendő a szövegekben pusztán megtalálni a 'természetellenes' kifejezést, meg is kell értenünk, mit fejezett ki mindez az antikvitásban. Platón számára nem a homoszexuális személy volt természetellenes, hanem maga az aktus, melynek résztvevője volt. Ez is mérték kérdése volt. A paiderasztészra nem tekintettek szörnyetegként, nem számított egy érthetetlen vágyakkal rendelkező idegen faj tagjának – egyszerűen szabados viselkedésűnek látták, akit a kéj iránti egyetemes vágy ösztönöz, s aki oly messzire megy el, hogy részese lesz egy aktusnak (a szodómiának), amely már ismeretlen az állatok között. A paiderasztiaival szemben nem voltak rituális tabuk.

⁵Vö. Platón: *Törvények*. 840c

⁶Fordításomban az angol 'pederasty' szót következetesen paiderasztia átírásban adom meg, utalva arra, hogy a szerző a fogalmat mindvégig antik, s nem modern értelemben használja. A fogalom pontos megértéséhez segítséget nyújt K. J. Dover: *Görög homoszexualitás* (Bp., Osiris, 2001.) című kötete. (A ford.)

⁶*Törvények* 636b-d és 836b skk; *A lakoma* 211b, 291cd; *Phaidrosz* 249a; *Az állam* 403b

A görög és római szövegek tele vannak homoszexuális aktusokkal. Catullus dicsekszik merészségével, Cicero pedig a 'rabszolgatitkára' ajkairól lopott csókokat magasztalja.⁷ Ízlés szerint egyesek a nőket, mások a fiúkat választották, némelyek akár mindkettőt. Vergilius csak a fiúkat kedvelte⁸, Claudius császár a nőket. Horatius több ízben beszél arról, hogy mindkét nemet kedveli. A költők olyan nyíltan dicsőítették a rettenetes Domitianus császár kegyencét, ahogy a tizenharmadik század írói *la Pompadour*ral tették, és fontos megjegyezni, hogy Antinouszt, Hadrianus fiúszereetőjét korai halála után állami kultusz istenítette.⁹ Hogy minden olvasónak kedvére tegyenek, a latin költők személyes ízlésüktől függetlenül, mindkét nem dicsőítésére nagy hangsúlyt fektettek. A frivol irodalom kedvelt témája volt a kétféle szerelem örömeinek leírása és összehasonlítása.¹⁰ Egy olyan társadalomban, ahol a szodómiát még a legszigorúbb kritikusok is pusztán szabadosságnak nevezték, nem volt szükség titkolózásra, és számukat tekintve ugyanannyian voltak azok, akik a fiúkat szerették, mint azok, akik a nőket: mindez sokat elárul az emberi szexualitás ún. 'természetellenes' mivoltáról.

A klasszikus szerzők épp oly gyakran engednek meg maguknak a homoszexualitásra vonatkozó utalást, mint más sikamlós témára is. Ilyen téren nincs különbség görög és latin szerzők között, és a szerelem, melyet általában a görög jelzővel illetnek, ugyanígy lehetne akár római is. Hihetjük-e azt, hogy a rómaiak ezt is azoktól a görögöktől vették át, akik már oly sok mindent tanítottak meg nekik? Ha a válaszunk igen, arra lehetne gondolni, hogy a homoszexualitás olyan ritka perverzió, melyet az emberek csupán egy másik egyén rossz példája alapján sajátítanak el. Ha viszont úgy véljük, hogy a homoszexualitás honos volt Rómában, akkor nem azon döbbenünk meg, hogy egy társadalomban gyakorlatként jelen van a homoszexualitás, hanem inkább azon, ha nem gyakorolják. Nem a rómaiak toleranciája szorol tehát magyarázatra, hanem kortársaink intoleranciája.

A második válasz a helyes: Rómának nem kellett a hellenizálódásra várnia ahhoz, hogy a férfiak közötti szerelem különböző formái megjelenjenek. A latin irodalom legkorábbi darabjai közé tartoznak Plautus művei, melyek a grekománia előttré datálódhatnak, s már ő is úgy utal a homoszexualitásra, mint ami mélyen gyökerezik a latin kultúrában. Egy rabszolga megleckéztetésének sokszor ismétlődő módja az, ha emlékeztetik rá, mit vár el tőle ura, ti. hogy négykézlábra ereszkedjen. A római naptár, a *Fasti Praenestini* szerint április 25-én tartották a férfiprostituáltak ünnepét, egy nappal a kurtizánok ünnepe után, és Plautus leírja őket, ahogy várokozhatnak ügyfeleikre az Etruriába vezető úton.¹¹ Catullus számos ifjúkori sértegetésről számol be verseiben, melyekben a költő azzal fenyegetőzik, hogy fölényét

⁷Cicero, idézi Plinius Minor, VII, 4, 3-6.

⁸Vö. *Vitae Vergilianae*

⁹Vö. Suetonius: *A caesarok élete*.

¹⁰Ld. Lukianosz: *Szerelmeskedések* című művét.

¹¹Plautus: *Curculio*. 482; a rabszolgák passzivitásáról (*puerile officium*) vö. *Cistellaria*, 657 és számos más szöveghelyet. A szolgák szexualitásáról, ld. R. Martin fontos tanulmányát: *La vie sexuelle des esclaves [A rabszolgák nemi élete]*. In: J. Collard et al.: *Varron, Grammaire antique et stylistique latine*. Paris, 1978, 113 skk.

bizonyítandó megbecsteleníti ellenségeit. Ez a hősi hengegés világa, erős mediterrán hatással, ahol az a fontos, hogy te légy az, aki magáévá tesz valakit, függetlenül az illető nemétől. Ugyanezek a szabályok voltak érvényben Görögországban; de túllépve a rómaiakon, elismerték, sőt csodálták azt a „romantikus” viselkedést, amely a rómaiakat már megbotránkoztatta. Itt feltehetően a felnőtt férfiak plátói szerelméről van szó az *epheboszok* iránt, akik gyakran ellátogattak a tornaterembe, ahová az ifjak csodálói is elmentek, csak hogy láthassák őket gyakorlatozni meztelenül. Rómában a szabadnak született *ephebosz* helyét átvette a kedvenc rabszolga. Ha az úr annyira túlfűtött volt, hogy a rabszolgái már nem elégtették ki, magáévá tette a fiúkat is¹²; így mintegy kitágította a természet kínálta lehetőségek határait, s az átlagemberek még mindig csupán elnéző mosollyal illették tettéért.

Igen fontos volt a férjes asszonyok, a szüzek és a szabadon született ifjak tiszteletben tartása. A homoszexualitást állítólag elnyomó törvénykezés valójában attól óvta meg a szabadon született polgárokat, hogy úgy gyalázzák meg őket, mint a rabszolgákat. A Kr.e. 149-es Lex Scantiniát még Augustus törvényei is jóváhagyták e tárgyban. A törvény a szabadon született ifjakat és lányokat egyaránt védte – az illető nemétől függetlenül. Csupán az volt lényeges, hogy ha valaki szabad volt, akkor az aktus során nem válhatott passzív eszközzé. A törvényhozó nem próbálta meg betiltani a homoszexualitást, egyszerűen meg akarta védeni az ifjú polgárt személyének megsértésétől, legyen szó lányról vagy fiúról.

Olyan világ volt ez, ahol a házassági szerződésekben benne foglaltatott, hogy a jövődő férj nem fog „ágyast vagy fiúszeretőt” tartani, és ahol Marcus Aurelius szinte vállonveregeti önmagát naplójában, mivel ellenállt a kísértésnek, melyet férfi és női rabszolgái, Theodotus és Benedicta keltettek benne. Egy olyan világ, ahol a viselkedést nem annak alapján ítélték meg, hogy a fiúkat vagy a lányokat kedvelte-e valaki, hanem aszerint, hogy aktív vagy passzív szerepet játszott-e az aktusban. Aktívnek lenni annyit tett, hogy az illető *férfi*, függetlenül az engedékenynek bizonyuló partner nemétől. Élvezetet lelteni valakiben férfias jellemvonás volt, míg beletörődve elfogadni mindezt szolgai – ennyi volt az egész. A nő *per definitionem* passzív volt, hacsak nem volt olyan fura szerzet, aki nem tárgya mostani vizsgálódásainknak. A problémákat a férfiak nézőpontjából vizsgálták. A gyermekeknek nem volt különösebb jelentőségük mindaddig, amíg a felnőttek nem engedték, hogy gyermekeik örömforrásává váljanak, hanem inkább elvették a gyermeki örömet. Rómában ezek a gyermekek rabszolgák voltak, így nem vették őket semmibe, míg Görögországban az *epheboszok*, mivel még nem voltak polgárok, megbecstelenítés nélkül tudták játszani a passzív szerepet.

Teljes megvetés sújtotta azokat a szabadon született felnőtt férfiakat, akik a homoszexualitás passzív oldalát élvezték – az ilyenek neve *impudicus* vagy *diatithémosz*. Némely sztoikust rosszindulatúan rejtett effemináltsággal gyanúsítottak meg, melyet férfiaságuk túlzott fitogtatásával lepleztek volna. Valószínűleg a filozófus Senecára gondolhattak, aki az

¹²Seneca: *Naturales Quaestiones*. I, 16; Petronius, XLIII, 8.

atlétákat jobban kedvelte, mint a fiatal fiúkat.¹³ A passzív homoszexuálisokat elzavarták a hadseregtől, a tömeges kivégzések¹⁴ idején Claudius császárról feljegyezték, hogy megmenette egy impudicus életét, akinek 'női hajlamai' voltak. Az ilyenek vére ugyanis beszennyezte volna kivégzőjük kardját.

A passzív homoszexuális férfit nem homoszexualitásának ténye, hanem passzivitása miatt utasították el, s ezt nagyon komoly erkölcsi vagy inkább társadalmi gyengeségnek tartották. Szó sincs arról, hogy a passzív egyén effemináltsága perverzitásának eredménye lett volna: ez csupán az egyik következménye volt férfiasága hiányának, és ez önmagában is bűn volt, még ott is, ahol nem volt jelen a homoszexualitás. A római társadalom sosem foglalkozott azzal különösebben, hogy valaki homoszexuális-e vagy sem, de elképesztő figyelmet szentelt az öltözködés, a beszéd, a gesztusok apró részleteinek, azokat pedig méginkább megvetették, akik férfiatlannak mutatkoztak, szexuális izlésüktől függetlenül. Több alkalommal is megesett, hogy az állam a zenés műsorokat (melyekre eredetileg alkalmazták a 'pantomimus' elnevezést) betiltotta azok elpuhultsága okán – eltérően a gladiátorjátékoktól.

Mindez segít megmagyarázni egy másik, váratlan problémát. A szexuális viselkedéseknek volt egy bizonyos fajtája, mely teljességgel szégyenletes volt, olyannyira, hogy az emberek állandóan azt kutatták: 'vajon ki tartozik közéjük.' Ez a cselekedet, melyet a pletykásabbak úgy emlegettek, ahogy manapság egyesek a 'homokosokra' utalgatnak, a felláció volt. A történész nem bújhat ki a kötelesség alól, hogy beszéljen róla, mivel a görög és római szövegek folytonosan utalnak rá, és a mi feladatunk megmutatni saját társadalmunknak az értékek viszonylagosságának tudatát. A felláció igen trágár kifejezés volt, és olvashatunk olyan esetekről¹⁵, ahol a becsstelen fellátorok megpróbálták gyalázatos tettüket úgy rejtegetni, hogy kevésbé szégyenletes módon passzív homoszexuálisnak adták ki magukat! Tacitusnál van egy megdöbbenő jelenet, ahol Nero megkínóztatja feleségének, Octaviának a rabszolganőjét, hogy az a császárnő házasságtöréséről tegyen vallomást. Minden szenvedést elvisel, hogy megvédje asszonya becsületét és azt feleli kínzójának: „Octavia hüvelye tisztább, mint a te szád”. Azt hihetnék, arra célzott, hogy semmi sem lehet tisztátalanabb, mint egy rágalmozó szája. Nem így van. Arra utalt, hogy kínzója minden bűnösök közt a legrosszabb, és tette mindezt egyetlen, a fellációra történő utalással. A perverziónak ezt a típusát különösen elfajult tettként ábrázolták, napjaink rasszista bántalmazásaihoz hasonlóan. Apuleius úgy beszél az ilyen útonállókról, Suetonius pedig még Neróról is, aki gyakorolta a fellációt, mint olyan bűnösökről, akiknek egyedüli gyönyörét bűnös mivoltuk adja. A felláció nem a legalantasabb önmegalázás volt-e? Hiszen hátradőlve nyújt a másíknak gyönyört és szolgálai módon felajánlja testrészeit a másik gyönyörére, függetlenül az illető nemétől. Volt egy másik gyakorlat is, mely legalább ennyire zavarba ejtette az embe-

¹³Cassius Dio, LXI, 10, 3-4. A sztoikusok rejtett elpuhultságáról Martialis és Juvenalis mellett ld. Quintilianus, I, praef, 15.

¹⁴Tacitus szerint Messalina szeretői perének idejében.

¹⁵Martialisnál.

reket – a cunnilingus. Milyen távol áll mindez a japán kultúrától, ahol a kicsapongó természetű szamuráj büszkén hengegett mindazzal a sokféle gyönyörrel, melyekkel elhalmozta asszonyait.

Honnét származik gyönyöröknek és bűnöknek ez a különös mérlege? Legalább három okról beszélhetünk, melyeket semmiképpen sem szabad egymással összekevernünk. Először is Róma 'machó' társadalom volt, mint sok más vidék, közülük némelyik rabszolgatartó, mások nem azok. A nők azért léteztek, hogy kiszolgálják a férfiakat, szükség esetén kielégítsék vágyaikat, hogy gyönyört kapjanak tőlük, ha lehetett; és még ez a gyönyör is gyanús volt, mivel a dolog minden valószínűsége ellenére a prostituáltakat olyan nőknek tartották, akik érzéki örömet keresnek. Másodsorban a férfiaság kultusza az ókori társadalmakban a jéghegy láthatatlan része volt. Rövid analógiaként gondoljunk a nőies viselkedés gyűlöletére a katonai jellegű csoportosulásokban, melyek magukat ellenséges környezetben lévőnek érzik. Végül Róma rabszolgatartó társadalom volt, ahol a ház ura szexuálisan is domináns volt, így a rabszolgák erényt kovácsoltak a szükségből, amikor azt mondták, hogy „Nincs szégyenletesebb annál, ha megteszed, amit a gazdád kíván.”

Ebben a rabszolgatartó társadalomban – még mielőtt a sztoikusok és a keresztények egyforma nemi morált írtak volna elő mindenkinek (inkább a gazdák tisztaságát hangsúlyozva, mint a rabszolgák védelmére kelve) – az erkölcsi normák a társadalmi státusszal együtt változtak: „*Impudicus*nak (azaz passzív) lenni szégyenletes egy szabad ember számára”, írta az idősebb Seneca, „de a rabszolgának ez feltétel nélküli kötelessége gazdája iránt, a felszabadított rabszolgának pedig az engedékenység erkölcsi kötelessége.”

Ennélfogva a homoszexualitást teljesen elfogadták abban az esetben, ha aktív kapcsolatot jelentett egy úr és fiatal rabszolgája, azaz *catamita*ja között. Egy tipikus római előkelőnek volt egy felesége (akivel igen figyelmesen bánt, mivel a nő el is válhatott tőle, s akkor magával vitte volna hozományát), rabszolgái, akik ágyasai is voltak, ha úgy kívánta, és gyermekei (akiket csak ritkán látott, attól félve, hogy túlzott gyengédséget mutat irányukban, mivel ők voltak a ház jövőjének urai, akik kemény nevelésben részesültek a szolgák vagy a nagyapa kezében). Volt egy rabszolgafiúja is, egy *alumnus*, akin gyakorolhatta apai ösztöneit, ha egyáltalán voltak neki, és aki általában a saját, egyik rabszolgájától származó gyermeke volt (holott teljességgel tiltott volt bárki számára, még magának az apának is, hogy ilyesmiről szót ejtsen). Végül ott volt a kegyence, vagy akár egy egész sereg belőlük. A felesége féltékeny volt rájuk, s az úr azzal védekezett, hogy nem tett velük semmi rosszat: így senki nem csapott be senkit, és senkinek sem engedték, hogy megrágalmazzon másokat. A feleség nem volt boldog addig a napig, míg férje kedvence bajuszt nem növesztett, mivel ez volt az a pillanat, amikor az úrnak meg kellett szakítania vele azokat a kapcsolatait, melyek egy felnőtt férfi esetében már nem voltak megengedhetőek. Néhányan a legzüllöttebbek közül ekkor is folytatták eddigi viszonyukat: a továbbiakban a felnőtt kegyencüket *exoletusként* tartották számon, ami azt jelentette, hogy többé már nem volt *adolescens*, és a tisztességes emberek megvetésével is számolnia kellett. Seneca, aki szerint a természetet mindig tiszteletben kell tartani, undorítóan találta, hogy némely kicsapongó figura lenyíratja kegyencei szakállát, holott azok már felnőttek az 'alávethetőség' életkorából.

Helytelen volna úgy tekintenünk az antikvitásra, mint az engedékenységgel melegágyára és azt képzelni, hogy teljességgel híján voltak mindenféle morális elvnek. Egyszerűen arról van szó, hogy elveik megdöbbenést keltenek bennünk. Ez viszont felkelti bennünk a gyanút: vajon jobbak-e valamivel is a mi saját, legfontosabbnak tartott meggyőződéseink? Rejtegetni kellett-e akkoriban a homoszexualitást? Vagy engedélyezett gyakorlat volt? El kell különítenünk két dolgot. Léteztek ilyen viszonyok, titokban, de eltűrve, mint manapság magasabb körökben a házasságtörés vagy a szabad együttélés. Mint ilyeneket, tiltás nélkül említik őket az irodalomban; de persze az érdekelt felek elég óvatosak maradtak, hogy semmit se valljanak be, és azt színleljék, hogy nem tudnak semmiről. A rómaiak így intézték ügyeiket ifjú kedvenceikkel, a görögök pedig az *epheboszokkal*.

Számos másféle kapcsolat is létezett, melyet erkölcstelenként, illetve tiltottként tartottak számon. A legtöbb homoszexuális kapcsolatot elutasították, de nem ugyanazon okokból, mint napjainkban. Az *exoletusokkal* folytatott viszonyokat különösen megvetendőnek találták; ugyanígy a csak férfiakból álló háztartásokat; vagy a hadsereg zárt világában elfogadott homoszexualitást (egészen Salvianusig és a nagy inváziók koráig kell várnunk, hogy erről pontosabb részleteket tudjunk meg) és végül a jó családból való serdülő fiúk prostitúcióját is. A prostitúció ebben az értelemben némileg túlzás, mivel Rómában a nemiség objektumaira – fiúkra és lányokra – csupán passzív tárgyként tekintettek, úgyhogy habozás nélkül fizettek nekik. Ebből az következett, hogy ha egy erényes matrónának vagy egy felnőtt fiatalembernek pénzt ajánlottak odaadásukért, nem kellett úgy rájuk tekintenie, mintha azok haszonlesők volnának. Rómában az udvarláson valójában egy összeg megnevezését értették. Olyannyira így volt ez, hogy a szülőknek nagy gondot jelentett olyan iskolát találni, ahol a fiúk erkölcsét megvédik a kísértéstől. Hogy megnyugtassa ügyfeleit, az iskolát vezető Quintilianus írásaiban az *epheboszok* szerelme iránt való undoráról beszél.

Végül voltak olyan kapcsolatok, melyek tiltottnak, erkölcstelennek és mindenképpel undorítóknak minősültek. Ezek nem egyszerűen egy óvatlan pillanatban elkövetett gyalázatos tettek voltak, hanem ezek gyalázata az elkövetőjükre is lesújtott, és az elkövetés tényre azt mutatta, hogy semmitől sem riad vissza. Így az egyszerű erkölcsi megvetéstől napjaink faji diszkriminációjához hasonló irányban mozdultak el. Ilyen viselkedésnek minősült a szabad férfiak közötti passzivitás, a nők túlzott engedékenysége, a cunnilingus, végül a leszbianizmus, különösen az aktív partner részéről. Egy nő, aki úgy viselkedett, mint egy férfi, egyszerűen a természet zátonya volt – egy szörnyeteg, legalább olyan szörnyű, mint az a nő, aki meghágyja szeretőjét, mondta Seneca.

Utóvégre azt látjuk, hogy a homoszexualitást legalább oly mértékben idealizálták, ahogy mi tesszük, de másképpen. Minden lehetséges változatot egy valószínűleg tipikusnak nevezhető modellre redukáltak: egy felnőtt és egy serdülő viszonyára, amelyből ez utóbbinak nem származott gyönyöre. A rómaiak szerették azt gondolni, hogy mindez tipikus, mivel az aktív kapcsolat, amelyben nem esett szó a gyengéd érzésekről, megnyugtatta őket mint olyan, amely mentes a szenvedélyek és a behódolás viharaitól: „Bárcsak ellenfeleim mind nőkbe szeretnének és barátaim fiúkba”, írta Propertius, a költő egy keserű pillanatában, hiszen a painerasztia „kedvesen csordogáló folyó, melyet nem zavarnak hajótörések.

Miféle kár érhet bárkit is egy ilyen szűk csatornában?”¹⁶ A római homoszexualitás minden különösségével és zavaró kötöttségeivel politikailag motivált puritanizmusból származott. A nők dicséretét csak olyan gondtalan poéta zenghette, mint Ovidius, aki megmagyarázta, hogy a heteroszexualitás bája abból a közös gyönyörből származtatható, melyet a fiúk egymás között sohasem éreztek.

Végül valaki kérdezhetné, hogyan válhatott olyan széles körben gyakorolttá a homoszexualitás. Talán a homoszexuálisok számát mesterségesen növelték az antik világ egyik különös sajtóságaként – a nők iránt érzett megvetés miatt? Vagy a homoszexualitás az emberi szexualitás normális aspektusa, amely ebben az esetben lehetőséget kapott, hogy feltárja magát egy másféle represszió keresztül? Kétségtlenül a második válasz a helyes. Tisztán kell ezt látnunk, még ha meglepőnek tűnhet is. Egy férfival élni, a lányok helyett a fiúkat választani: mindezek a hétköznapok tényei. Ez lehet jellem kérdése, vagy az Oidipusz-komplexusból eredő probléma, de okolhatunk bármi mást is. Nem a többség ízlése, de nem is egy nagyon szűk csoporté. Azonkívül szinte bárki létesíthet fizikai kapcsolatot saját neméhez tartozóval, és – ami még fontosabb – legalább annyi gyönyörben részesül tőle, mint egy másik nemhez tartozótól. Ezért egy heteroszexuális, aki kipróbálja ezt, mintegy kísérletezve, legnagyobb meglepetésére úgy találja, hogy valójában nincs különbség, és a kirándulás megérte a fáradságot. Néhány hasznos bizonyíték merült fel e tárgyban az *Arcadia* homoszexuális mozgalom nemzetközi kongresszusán. Fontos hangsúlyozni, hogy azok a heteroszexuálisok, akik ilyen kijelentést tettek, sosem gondoltak fiúkkal való kapcsolatteremtésre, sosem szenvedtek bármilyen elfojtott vágytól, ami erre késztette volna őket, és eleve ritkán gondoltak rá. Úgy képzelték, hogy ha kipróbálnák, undor tölténé el őket. De végül minden jól ment és nem találták visszataszítónak. Ám csupán ez volt minden: nem próbálták ki újra, mivel a nők hosszabb távon izgatóbbak voltak számukra, és ahogy napjaink társadalmában általában, sokkal elérhetőbbek is.

Mindez megvilágít néhány dolgot. Képzeljünk el egy olyan társadalmat, ahol elfogadják a homoszexualitást, és a fiúk nem állnak kényszer alatt, és szeretőik minden akadály nélkül udvarolhatnak nekik. Képzeljük el, hogy ebben a társadalomban a házasság nem olyan központi intézmény, mint a miénkben, és a gyorsan elmúló érzelmi kapcsolatokat képesek az egyik oldalon tartani, míg a komoly dolgokat, mint amilyen a házasság, a másikon. Minderre példa lehet a tegnapi Róma, vagy a mai Japán. Ezekben a társadalmakban kétségtelenül lesz egy állandó kisebbség, akik csak a fiúk iránt érdeklődnek; de a többség is alkalmanként részt vesz homoszexuális kapcsolatban, mivel ezeket a rövid élvezeteket tolerálják és senkinek a viselkedését sem helytelenít a társadalom rosszallása. Az emberek nem állatok és a fizikai szerelmet nem a nemek különbsége határozza meg. Ahogy Elisabeth Mathiot-Ravel mondta – a szexuális viselkedés lényege nem a szex.

¹⁶Propertius II, 4.

Bibliográfia

Michel Foucault főműve az Aphrodisziáról hamarosan megjelenik.* Érdemes elolvasni John Boswell: *Christianity, Social Tolerance and Homosexuality* [Kereszténység, társadalmi tolerancia és homoszexualitás] (Chicago, 1980) című könyvének nyitófejezetét is. A görög homoszexualitás alapműve K. J. Dover: *Greek Homosexuality* című kötete (London, 1978).** F. Buffière érdekes és hasznos szöveggyűjteményt készített *La Pédérastie dans la Grèce antique* [Paiderasztia az antik Görögországban] (Paris, 1980) című kötetében. Nem olvastam F. Gonfroy disszertációját, *Un fait de civilisation méconnu: l'homosexualité à Rome* [Egy félreismert kultúrtörténeti tény: a homoszexualitás Rómában] (Poitiers, 1972), melyet Georges Fabre említ: *Libertus: patrons et affranchis à Rome* [Libertus: patrónusok és felszabadított rabszolgák Rómában] (1981, 258 skk.)

Jászay Tamás fordítása

Paul Veyne (1930–) francia történész, irodalmár, kultúrtörténész, klasszika-filológus. Elsősorban az ókor, azon belül is Róma irodalmával és (mikro)történelmével foglalkozik, de fontos tanulmányai jelentek meg a történetírás és a történettudomány elméletével kapcsolatban is.

Legfontosabb művei: *Comment on écrit l'histoire: essai d'épistémologie* (1970); *Le pain et le cirque* (1976); *L'inventaire des différences* (1976); *Les Grecs ont-ils cru à leurs mythes?* (1983); *L'élégie érotique romaine* (1983); *Histoire de la vie privée, vol. I.* (1987); *René Char en ses poèmes* (1990); *La société romaine* (1991); *Sénèque, Entretiens, Lettres à Lucilius* (fordította, a bevezetést és a jegyzeteket írta; 1993); *Les mystères de gynécée* (1998).

Magyarul eddig a Sem tények, sem geometriai létező, hanem cselekmények című tanulmánya jelent meg a *Narratívák 4.: A történelem poétikája* című kötetben (65-80. o., Szigeti Csaba fordítása).

* Michel Foucault: *La histoire de la sexualité I-III.* Paris, 1976-1984. Magyarul ld. Michel Foucault: *A szexualitás története I-III.* Bp. Atlantisz, 1999-2001. Az antik (homo)szexualitással a második kötet (L'usage des plaisirs/A gyönyörök gyakorlása) foglalkozik részletesebben.

**A magyar kiadás adatait ld. feljebb.